

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского  
Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 2). С. 411-418.

УДК 342.534

## **ДО ПИТАННЯ ПРО КРИТЕРІЇ ПРИЙНЯТНОСТІ СКАРГИ ДЛЯ РОЗГЛЯДУ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СУДОМ З ПРАВ ЛЮДИНИ**

***Жалій Т. В.***

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка  
м. Полтава, Україна*

У статті висвітлюються критерії прийнятності скарги до Європейського суду з прав людини. Розкриваються такі з них: вичерпність усіх способів національного захисту, хронологічний критерій за правилом шести місяців, недопущення анонімних скарг та повторного розгляду тієї ж скарги, несумісність положень скарги із Європейською конвенцією про захист прав людини й основних свобод.

**Ключові слова:** анонімність, правило non bis in idem, юрисдикція, підсудність, прийнятність.

*Вступ.* Міжнародне співтовариство приділяє значну увагу розвитку та забезпеченню прав людини. Демократизації процесу, пов'язаного з проголошенням і захистом прав людини, значною мірою сприяло прийняття низки міжнародних документів щодо закріплення, правової регламентації та розробки механізму міжнародного захисту прав людини у державах, що підписали відповідні міжнародні договори.

*Постановка проблеми.* Зважаючи на значну кількість зафіксованих порушень прав людини в Україні, про що свідчить статистика розглянутих Європейським судом з прав людини, виникає необхідність теоретичного обґрунтування різних способів захисту майнових та особистих немайнових прав особи. Тому ми обрали для вивчення окремих аспекти висвітлення особливостей прийняття до розгляду скарг тих осіб, котрі використали всі способи національного захисту, а саме – критерії прийнятності скарги до розгляду Європейським судом з прав людини.

*Аналіз останніх публікацій з проблеми.* Цій проблемі посвячені публікації загальної тематики. Так, дослідник М. Антонович охарактеризував інститут міжнародно-правової відповідальності осіб та організацій за злочини проти людства, перспективи застосування в Україні Конвенції про захист прав людини та основних свобод, співвідношення міжнародних та внутрішньодержавних механізмів забезпечення прав людини [1]. Монографія Гомьєна Д., Харріса Д., Зваака Л. висвітлює особливості реалізації норм Європейської конвенції про захист прав людини й основних свобод [2]. Джерелам і практиці застосування Європейського права у галузі прав людини присвячена монографія Дженіса М., Кея Р., Бредлі С. [3].

Лутковська В. ґрунтовно охарактеризувала право на свободу вираження поглядів у рішеннях Європейського суду з прав людини, визначила особливості застосування судами України при здійсненні правосуддя статті 6 Конвенції про захист прав і основних свобод людини [9-10].

*Формулювання мети й завдань статті.* Метою статті є розкриття критеріїв прийнятності скарги до Європейського суду з прав людини, зокрема, висвітлення таких з них: вичерпність усіх способів національного захисту, хронологічний критерій за правилом шести місяців, недопущення анонімних скарг та повторного розгляду тієї ж скарги, несумісність положень скарги із Європейською конвенцією про захист прав людини й основних свобод.

*Виклад основного матеріалу.* Для прийняття та розгляду справи по суті є низка вимог, яким повинна відповідати скарга, подана до Європейського суду з прав людини. Так, існують певні умови, відповідно до яких Суд визначає прийнятність заяв, що подаються. Стаття 35 Європейської конвенції про захист прав людини й основних свобод встановлює такі критерії прийнятності заяв до розгляду:

1. Суд може прийняти питання до розгляду тільки після того, як було вичерпано всі національні засоби захисту прав заявника – відповідно до загальноновизнаних норм міжнародного права – «вичерпаність національних засобів захисту»;
2. Суд може прийняти питання до розгляду впродовж шести місяців від дати прийняття остаточного рішення – «дотримання правила «шести місяців»;
3. Суд не розглядає жодної заяви, якщо вона є анонімною – «анонімність»;
4. Суд не розглядає заяви, якщо заява за своєю суттю порушує питання, що вже було розглянуте Судом або вже подане на розгляд за іншою міжнародною процедурою міжнародного розслідування чи врегулювання, і якщо вона не містить відповідної нової інформації;
5. Суд визнає непринятною будь-яку індивідуальну заяву, подану згідно зі статтею 34, якщо заява, на його думку, є несумісною з положеннями Конвенції або протоколів до неї, явно необґрунтованою або є зловживанням права на подання заяви.

### **ВИЧЕРПАНІСТЬ УСІХ НАЦІОНАЛЬНИХ ЗАСОБІВ**

Суд відхиляє будь-яку заяву, якщо він вважає її непринятною. Він може зробити це на будь-якій стадії провадження у справі [11, с. 14-17].

Стаття 35 Конвенції визначає однією з головних умов прийнятності заяви вичерпаність усіх національних засобів. «Суд може прийняти питання до розгляду тільки після того, як були вичерпані всі національні засоби захисту, відповідно до загальноновизнаних норм міжнародного права...».

Практика Суду показує, що національними засобами визнаються в першу чергу судові інстанції держав-учасниць Європейської конвенції про захист прав людини й основних свобод. Відповідно до принципу субсидіарності, який покладений в основу контрольного механізму Конвенції, для прийняття справи до розгляду Суду необхідно проходження цієї справи через всі судові механізми держави в рамках національного правопорядку. Така система надає державі можливість контролювати реалізацію прав і свобод у відповідності з Європейською конвенцією про захист прав людини й основних свобод на національному рівні і забезпечувати захист порушених прав і свобод. Конвенція визнає за внутрішніми компетентними органами пріоритетну роль у здійсненні контролю за дотриманням конвенційних положень. Так, у справі «Хендісайд проти Сполученого Королівства» 1976 року, було визначено, що національні органи знаходяться у більш сприятливих умовах для детального аналізу всіх обставин справи. Також держава повинна мати можливість сама виправити помилки.

Якщо держава не здатна або не бажає за будь-яких обставин це робити, тоді відкривається можливість розгляду справи у міжнародних інстанціях.

У світлі Конвенції під внутрішнім засобом правового захисту розуміють правовий засіб, використання якого здатне призвести до відновлення права, на порушення якого скаржитись заявник. Тому необхідно використовувати тільки ті засоби, які є відкритими та доступними для заявника. Крім того, засоби захисту мають бути ефективними, і на державу покладено Судом зобов'язання, довести, що заявник не вичерпав усі внутрішні засоби захисту і що існують інші ефективні механізми, які заявником не було використано [1, с. 24].

Засобами захисту згідно з Конвенцією можуть бути національні суди в їх ієрархії, спеціалізовані квазісудові органи, прокуратура. Однак Суд з прав людини надає перевагу судовому розгляду справ. Зазвичай в державах Європи заявнику необхідно пройти три судові інстанції для отримання остаточного рішення. Проте проходження двох інстанцій також вважається достатнім. Остання судова інстанція визначається правовою системою держави, проте в окремих випадках Суд приймає своє рішення щодо використання заявником всіх національних інстанцій. Конституційний суд також вважається необхідною інстанцією для проходження справи у випадках, якщо він у відповідності з національним законодавством може здійснювати конституційний контроль над рішеннями адміністративних та судових органів. В той же час ініціювання заявником процедури визнання неконституційним певного національного закону Судом з прав людини не визнається як обов'язкова інстанція, оскільки Європейський суд не розглядає заяви про відповідність закону положенням Конвенції.

Факти, що викладаються в заяві до Європейського суду, мають бути підтверджені рішеннями національних судових органів в рамках належної національної процедури. Посилання на положення Конвенції не є обов'язковими для заявника, проте аргументи, які він надає національним інституціям, мають співпадати з аргументами заяви (справа «Жофр де ла Прадель проти Франції» 1992 року). Разом з тим посилання на Конвенцію у національних інстанціях є бажаним, якщо Конвенція є частиною національного права і її положення можуть безпосередньо застосовуватись національними судами.

Таким чином, заявник має використати всі доступні йому національні засоби захисту порушених прав і свобод. Так, у справі «Акдивар та інші проти Туреччини» 1996 року Суд з прав людини наголосив на тому, що держави звільняються від відповідальності, якщо у заявника була можливість розгляду в рамках власної внутрішньодержавної правової системи представлених Суду фактів, і він не використав її. У певних випадках заява може бути прийнятою без умови вичерпаності внутрішніх засобів захисту. Наприклад, коли заявник зможе довести, що ефективних засобів в державі не існує (справа «Ментес та інші проти Туреччини», 1997 рік).

Практика Суду також доводить, що заявник може звернутися до Суду на етапі розгляду його питання в рамках національної процедури (справа «Рінгезайн проти Австрії», 1971 рік). У той же час визнання заяви непринятною через невичерпаність всіх внутрішніх засобів не позбавляє заявника права на повторне звернення до Суду вже після проходження повної внутрішньої процедури.

Відповідно до загальновизнаних норм міжнародного права існує можливість звільнення заявника від обов'язку використання всіх внутрішніх засобів через спец-

ифічні обставини, але це можливо тільки за рішенням Суду з прав людини (справа «Акдивар та інші проти Туреччини» 1996 року).

Невиконання національних судових рішень, які задовольняють заявника, може призвести до подання заяви до Європейського суду з прав людини. В таких випадках заявник не зобов'язаний оскаржувати в суді бездіяльність посадових осіб державної виконавчої служби і має право звернутися до Суду з прав людини (справа «Кайсин та інші проти України» 2001 року). Практика Суду показує, що правило вичерпаності внутрішніх засобів захисту є підставою неприйнятності більше половини рішень щодо неприйнятності заяв.

#### **ПРАВИЛО ШЕСТИ МІСЯЦІВ**

Правило шести місяців, а саме прийняття Судом заяви тільки впродовж шести місяців від дати прийняття остаточного рішення, тісно пов'язане з правилом використання внутрішніх засобів захисту та полягає в обмеженні терміну представлення заяви до Суду. З моменту вичерпання внутрішніх засобів захисту заява може бути подана протягом шестимісячного терміну.

Початок шестимісячного терміну вираховується не стільки з моменту винесення остаточного рішення, скільки від дати, коли заявник дізнався або повинен був дізнатися про таке рішення. Датою подання заяви до Суду вважають, як правило, дату першого листа заявника, який він надсилає до Суду і який містить, хоча б в стислому вигляді, предмет заяви. Такою датою може бути визнана також дата на поштовому штемпелі пункту відправлення або надходження цієї кореспонденції до Суду.

Проте звернення заявника до внутрішніх інстанцій, які не входять, на думку Суду з прав людини, до необхідних інстанцій для використання внутрішніх засобів захисту і вплив шестимісячного терміну в зв'язку з очікуванням рішення цієї інстанції, призводять до неприйнятності заяви. Наприклад, якщо особа після проходження судових інстанцій звертається до національного омбудсмена і чекає на відповідь протягом більше ніж шести місяців, то термін прийнятності заяви втрачається і не поновлюється Судом [12, с. 31-32].

#### **АНОНІМНІСТЬ**

Згідно зі статтею 35 Суд не приймає до розгляду анонімні заяви та заяви, авторство яких встановити неможливо. Однією з перших заяв, яку було визнано непринятною через відсутність відомостей про її автора, була заява, підписана «той, хто полюбляє спокій» (рішення Комісії від 1 вересня 1958 року). Правило про неприйняття до розгляду анонімних заяв не пов'язане з правом на збереження конфіденційності імені заявника, яка надається Судом у виключних випадках.

#### **ПРАВИЛО NON BIS IN IDEM**

Правило *non bis in idem* в контексті Конвенції спрямоване на уникнення подвійного розгляду заяв, які вже були розглянуті Судом і не містять нових фактів.

Після набуття чинності Факультативним протоколом до Міжнародного пату про громадянські та політичні права 1966 року, це правило набуло нового значення. Направлення заяв до двох міжнародних інстанцій може призвести до паралельного розгляду однієї справи у різних міжнародних інстанціях і спричинити виникнення конкуруючої компетенції. Суд розглядає прийняття рішення про порушення прав людини остаточним і не вважає доцільним паралельний або повторний розгляд справ.

Стаття 35 Конвенції визначає:

«...Суд не розглядає ніякі заяви, якщо вони... за своєю суттю порушують питання, що вже було розглянуте Судом або вже розглядалося шляхом іншої процедури міжнародного розслідування чи врегулювання, і якщо вони не містять нової інформації» [12].

### **НЕСУМІСНІ ТА ЯВНО НЕОБҐРУНТОВАНІ ЗАЯВИ АБО ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ НА ПОДАННЯ**

Однією з основних умов визнання неприйнятності заяви є невідповідність її сутності Європейської конвенції з прав людини і протоколам до неї. Основою контрольного механізму Конвенції є моніторинг за виконанням положень Конвенції державами-учасниками, якому сприяють заяви про порушення тих чи інших прав людини і основних свобод. Рішення Суду про порушення громадянських або політичних прав людини державою-учасницею має вплив на національне законодавство з цих питань або судову процедуру. Таким чином держава відновлює порушене право і розглядає підстави, що призвели до порушення прав людини. Контрольний механізм створено для нагляду за дотриманням прав людини, які містяться в Конвенції і протоколах до неї. Юрисдикція Суду не поширюється на порушення інших прав людини. Тому в заяві має бути посилання на статтю Конвенції, відповідно до якої заявник вважає порушеними свої права.

Заява має бути обґрунтованою. Посилання на статтю Конвенції має бути підтвержене документами і матеріалами справи. Заява може бути визнана Судом необґрунтованою, якщо вона має незрозумілий характер позовних вимог, коли відсутня аргументованість предмету заяви, некоректне розуміння положень Конвенції, невірне їх тлумачення у світлі юриспруденції Суду тощо.

Неприйнятними визнаються заяви, які за сутністю вважаються такими, що містять зловживання правом. Зловживанням правом визнається у випадку переслідування заявником іншої мети, ніж захист прав та свобод, передбачених Конвенцією. Заява також не приймається, якщо вона має вільний характер тлумачення змісту положень Конвенції.

У випадках образливого висловлювання заявника по відношенню до держави або представників держави-відповідача Суд може прийняти рішення про зловживання правом на подання заяви [12, с. 28-31].

Визнання заяви непринятною через її несумісність з положеннями Конвенції та протоколів до неї або через необґрунтованість чи зловживання правом на подання заяви вирішується Судом в кожному конкретному випадку і не має окремого визначення в практиці Суду.

При поданні заяви до Суду особа має право звернення не тільки офіційними чи робочими мовами Ради Європи, але й будь-якою з мов держав-учасниць Конвенції, що не впливає на розгляд заяви. Представляти до Суду слід копії документів, а не оригінали документів у зв'язку з тим, що вони залишаються в Суді.

Відсутність відповіді від заявника на лист Суду протягом року є підставою для вилучення справи зі списку та її знищення відповідно до правил Суду, який розглядає таку поведінку заявника як незацікавленість сторони у розгляді. У подальшому відбувається розгляд справи по суті, але така процедура є окремим предметом для детального вивчення.

*Висновки.* На основі проведеного дослідження основних критеріїв прийнятності до розгляду справи в Європейському суді з прав людини є такі: вичерпність усіх способів національного захисту, хронологічний критерій за правилом шести місяців, недопущення анонімних скарг та повторного розгляду тієї ж скарги, несумісність положень скарги із Європейською конвенцією про захист прав людини й основних свобод. Після виконання таких вимог скарга приймається та проводиться її розгляд по суті.

**Список літератури:**

1. Антонович М. Конвенція про захист прав людини та основних свобод у судах європейських держав та перспективи її застосування в Україні / М. Антонович // Право України. – 2000. – № 6. – С. 23-67.
2. Гомьен Д., Харрис Д., Зваак Л. Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия. Право и практика / Д. Гомьен, Д. Харрис, Л. Зваак. – Москва : Московский независимый институт международного права. – 1998. – 236 с.
3. Дженіс М., Кей Р., Бредлі Є. Європейське право у галузі прав людини. Джерела і практика застосування / М. Дженіс, Р. Кей, Є. Бредлі. – Київ : АртЕк. – 1997. – 624 с.
4. Карташкин В. А. Как подать жалобу в Европейский суд по правам человека / В. А. Карташкин. – Москва : Норма. – 1998. – 91 с.
5. Мармазов В. Є. Методи динамічного тлумачення Конвенції про захист прав людини та основних свобод в юриспруденції Європейського Суду з прав людини / В. Є. Мармазов. – Київ : Юридична книга. – 2002. – 400 с.
6. Піляєв І. С. Рада Європи в сучасному євроінтеграційному процесі / І. С. Піляєв. – Київ : Юридична книга. – 2003. – 436 с.
7. Акуленко В. Не повинні гинути! Реалізація норм міжнародного гуманітарного права в законодавстві України про захист культурних цінностей / В. Акуленко // Політика і час. – 1995. – № 9. – С. 59-63.
8. Буроменський М. Кроки до Європи : рецензія на збірник «Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Дослідження. Нормативні акти». Вип. 1, 2, 3 / за ред. П. М. Рабіновича // Право України. – 1999. – № 8. – С. 125-126.
9. Лутковська В. Право на свободу вираження поглядів у рішеннях Європейського суду з прав людини / В. Лутковська // Право України. – 2003. – № 12. – С. 30-32.
10. Лутковська В. Застосування судами України при здійсненні правосуддя ст. 6 Конвенції про захист прав і основних свобод людини / В. Лутковська // Право України. – 2004. – № 8. – С. 30-32.
11. Рабінович П. М. Вплив рішень Європейського суду з прав людини на національну юридичну практику: спроба порівняльної характеристики / П. М. Рабінович // Вісник Академії правових наук. – 2000. – № 2. – С. 11-19.
12. Вибрані рішення Європейського суду з прав людини : в 2-х томах / укл. Ю. Зайцев, О. Павліченко. – Київ : Фенікс. – 2005. – Том 1. – 688 с.
13. Вибрані рішення Європейського суду з прав людини : в 2-х томах / укл. Ю. Зайцев, О. Павліченко. – Київ : Фенікс. – 2006. – Том 2. – 688 с.

**Жалій Т. В. К вопросу о критериях приемлемости жалобы для рассмотрения Европейским судом по правам человека / Т. В. Жалій // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 411-418.**

В статье освещаются критерии приемлемости жалобы в Европейский суд по правам человека. Раскрываются следующие из них: полнота всех способов национальной защиты, хронологический критерий по правилу шести месяцев, недопущение анонимных жалоб и повторного рассмотрения той же жалобы, несовместимость положений жалобы с Европейской конвенцией о защите прав человека и основных свобод.

**Ключевые слова:** анонимность, правило non bis in idem, юрисдикция, подсудность, приемлемость.

**ON THE ELIGIBILITY CRITERIA FOR COMPLAINTS  
OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS**

*Zalij T. V.*

*Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko, Poltava, Ukraine*

The international community has paid considerable attention to development and human rights. The democratization process associated with the proclamation and defense of human rights, largely contributed to the adoption of a number of international instruments for consolidation, legal regulation and the development of international mechanisms of human rights protection in countries that have signed the relevant international treaties. The aim of the article is: open eligibility complaint to the European Court of Human Rights, in particular, to highlight the following ones: exhaustion of all domestic remedies ways, chronological criteria for rule of six months without approval of anonymous complaints and reconsideration of the same complaints, complaints of incompatibility provisions European Convention for the Protection of human Rights and fundamental Freedoms. The adoption and the merits are a number of requirements to be met by a complaint filed with the European Court of Human Rights. Yes, there are certain conditions under which the court determines the admissibility of statements to be submitted. Article 35 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms establishes the following criteria for consideration of the application:

1. The court may deal with the matter only after been exhausted all domestic remedies applicant – according to general international law – “national exhaustion for protection”;

2. The court may deal with the matter within six months from the date of the final decision – “respect for rule of “six months””;

3. The Court does not consider any application if it is anonymous – “anonymity”;

4. The court does not consider an application if the application is essentially a matter that has already been examined by the Court or has already been submitted to another international procedure of international investigation or settlement and contains no relevant new information;

5. The Court shall declare inadmissible any individual application submitted under Article 34 if statement, in his view, is incompatible with the provisions of the Convention or the Protocols thereto, manifestly ill-founded, or an abuse of the right of application.

Based on the study of basic eligibility criteria to the case before the European Court of Human Rights are: exhaustion of all domestic remedies ways, chronological criterion for the rule of six months without approval of anonymous complaints and reconsideration of the same complaint, the complaint provisions incompatible with the European Convention on protection of human rights and fundamental freedoms. After making such claims complaint is accepted and carried out its examination on the merits.

**Key words:** anonymity, usually non bis in idem, jurisdiction, jurisdiction, admissibility.

**Spysok literatury:**

1. Antonovych M. Konvencija pro zahyst prav ljudyny ta osnovnyh svobod u sudah jevropejs'kyh derzhav ta perspektyvy i'i' zastosuvannja v Ukraini / M. Antonovych // Pravo Ukrainy. – 2000. – № 6. – S. 23-67.

2. Gom'en D., Harris D., Zvaak L. Evropejskaja konvencija o pravah cheloveka j Evropejskaja social'naja hartija. Pravo j praktika / D. Gom'en, D. Harris, L. Zvaak. – Moskva : Moskovskij nezavisimyj institut mezhdunarodnogo prava. – 1998. – 236 s.

3. Dzhenis M., Kej R., Bredli Je. Jevropejs'ke pravo u galuzi prav ljudyny. Dzherela i praktyka zastosuvannja / M. Dzhenis, R. Kej, Je. Bredli. – Kyi'v : ArtEk. – 1997. – 624 s.

4. Kartashkin V. A. Kak podat' zhalobu v Evropejskij sud po pravam cheloveka / V. A. Kartashkin. – Moskva : Norma. – 1998. – 91 s.

5. Marmazov V. Je. Metody dynamichnogo tlumachennja Konvencii' pro zahyst prav ljudyny ta osnovnyh svobod v jursprudenicii' Jevropejs'kogo Sudu z prav ljudyny / V. Je. Marmazov. – Kyi'v : Jurydychna knyga. – 2002. – 400 s.

6. Piljajev I. S. Rada Jevropy v suchasnomu jevrointegracijnomu procesi / I. S. Piljajev. – Kyi'v : Jurydychna knyga. – 2003. – 436 s.

7. Akulenko V. Ne povynni gynyty! Realizacija norm mizhnarodnogo gumanitarnogo prava v zakonodavstvi Ukrainy pro zahyst kul'turnyh cinnostej / V. Akulenko // Polityka i chas. – 1995. – № 9. – S. 59-63.

8. Buromens'kyj M. Kroky do Jevropy : recenzija na zbirnyk «Praktyka Jevropejs'kogo sudu z prav ljudyny. Rishennja. Doslidzhennja. Normatyvni akty». Вур. 1, 2, 3 / za red. P. M. Rabinovycha // Pravo Ukrai'ny. – 1999. – № 8. – S. 125-126.

9. Lutkovs'ka V. Pravo na svobodu vyrazhennja pogljadiv u rishennjah Jev-ropejs'kogo sudu z prav ljudyny / V. Lutkovs'ka // Pravo Ukrai'ny. – 2003. – № 12. – S. 30-32.

10. Lutkovs'ka V. Zastosuvannja sudamy Ukrai'ny pry zdijsnenni pravosuddja st. 6 Konvencii' pro zahyst prav i osnovnyh svobod ljudyny / V. Lutkovs'ka // Pravo Ukrai'ny. – 2004. – № 8. – S. 30-32.

11. Rabinovyh P. M. Vplyv rishen' Jevropejs'kogo sudu z prav ljudyny na nacional'nu jurydychnu praktyku: sprobа porivnjal'noi' harakterystyky / P. M. Rabinovyh // Visnyk Akademii' pravovyh nauk. – 2000. – № 2. – S. 11-19.

12. Vybrani rishennja Jevropejs'kogo sudu z prav ljudyny : v 2-h tomah / ukl. Ju. Zajcev, O. Pavlichenko. – Kyi'v : Feniks. – 2005. – Tom I. – 688 s.

13. Vybrani rishennja Jevropejs'kogo sudu z prav ljudyny : v 2-h tomah / ukl. Ju. Zajcev, O. Pavlichenko. – Kyi'v : Feniks. – 2006. – Tom 2. – 688 s.